

Trekvlinders in 1988 (negenenveertigste jaarverslag) (Lepidoptera)

B. J. LEMPKE & R. DE VOS

LEMPKE, B. J. & R. DE VOS, 1990. MIGRATING LEPIDOPTERA IN 1988 (FORTY-NINTH REPORT). - *ENT. BER., AMST.* 50 (4): 37-41

Abstract: The data of migrating Lepidoptera observed in The Netherlands during 1988 are given per decade. Only 17 species were reported, several of them in very small numbers, which is a rather disappointing result. *Vanessa atalanta*, *Cynthia cardui* and *Nomophila noctuella*, however, were much better represented than in the preceding years. A surprise was the capture of the fourth specimen for The Netherlands of *Mythimna unipuncta*.

Instituut voor Taxonomische Zoölogie (Zoölogisch Museum), Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam.

Inleiding

Dit negenenveertigste jaarverslag over de trekvlinders in 1988 geeft een overzicht over de slechts 17 waargenomen soorten. De aantallen per decade zijn weergegeven in tabel 1. Behalve een grafiek van het temperatuurverloop in 1988 te De Bilt (volgens het Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut (KNMI, 1989) (fig. 1b), wordt ook een grafiek gegeven van de neerslagduur te De Bilt in 1988 (fig. 1a). Vergelijking van de data in de neerslagduurgrafiek met die van de waarnemingen van de meest talrijke soorten, geeft een duidelijker verband aan dan met de temperatuur op die data. Deze vergelijking wordt kort besproken.

Medewerkers

De volgende 152 medewerkers leverden materiaal, waarvoor onze hartelijke dank:

A. Adriaans, A. Alberts, K. Alders, J. Asselbergs, J. de Bakker, A. van Beek, R. Beenen, J. Bielen, H. Bijl, H. Blokhuis, Th. Blokland, S. de Boer, H. Bolk, L. Bonhof, H. Bosma, L. Bot, W. Briër, W. de Brouwer, B. Brugge, H. Bunjes, M. Capello, M. Delnoye, L. van Deventer, H. Dolfien, J. Donner, D. Doornheijn, Mw T. Duijm-van Oyen, G. Dupon, A. Elferink, N. Elfferich, J. Ellens, C. Felix, G. Flint, A. Franssen, H. Gaasbeek, Mw. H. Gehniau-Lasance, C. Gielis, J. Goudzwaard, J. Gremmen, W. Grinwis, Mw. L. Groen, A. Groenendijk, A. Grosscurt, H. Harsevoord, P. de Heus, K. Hoek, B. Hoekstra, W. Hogenes, L. D'Hoore, M. Horeman, E. Houkes, K. Huisman, A. Jacobs, M. Jansen, P. Jeschar, G. Jonker, A. Joppe, J. Kaijadoo, D. van Katwijk, J. Kerseboom, G. Kets, T. Kleijn, M. Klemann, F. Kniest, J. Koese, J. Kos-

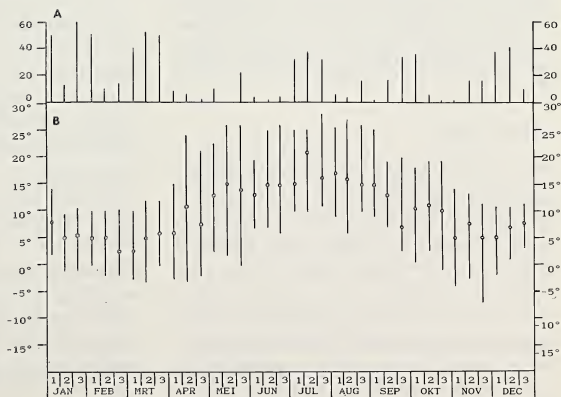

Fig. 1a-1b. Weersomstandigheden in 1988, waargenomen te De Bilt (volgens Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut, 1989). 1a, neerslagduur per decade in uren; 1b, maximum-, minimum- en gemiddelde temperatuur per decade in graden Celsius.

Tabel 1. Waargenomen aantallen trekvinders per decade in 1988 (* = exacte datum onbekend).

Soortnummers:	maart			april			mei			juni		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
1. <i>Plutella xylostella</i>	-	1	-	-	6	7	55	61	48	247	112	108
2. <i>Udea ferrugalis</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3. <i>Nomophila noctuella</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
4. <i>Colias hyale</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. <i>Colias crocea</i>	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
6. <i>Vanessa atalanta</i>	-	-	-	-	4	1	7	59	70	70	82	54
7. <i>Cynthia cardui</i>	-	-	-	-	1	4	81	1208	589	226	365	172
8. <i>Orthonama obstipata</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
9. <i>Agrius convolvuli</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10. <i>Acherontia atropos</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11. <i>Macroglossum stellatarum</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-
12. <i>Agrotis ipsilon</i>	-	-	-	-	-	-	-	4	-	4	1	-
13. <i>Peridroma saucia</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14. <i>Mythimna unipuncta</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15. <i>Spodoptera exigua</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16. <i>Heliothis peltigera</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17. <i>Autographa gamma</i>	-	-	-	-	-	-	5	48	31	39	73	71

ter, P. Kreijger, J. Kuchlein, W. Kuyken, G. Langohr, H. Lavrijsen, Mw J. van Leeuwen, B. Lefeber, B. Lempke, Mw L. Lempke, F. Maaskamp, H. Meek, J. Meerman, P. Meininger, F. Melkert, G. van der Meulen, G. Minnema, G. van Minnen, F. Moelans, A. Mol, Mw E. Molin-Neef, J. Moonen, A. Munsters, Ch. Naves, K. Nieuwland, P. Oomen, W. Oord, A. van Oosten, F. van Oosterhout, C. Ottenheim, J. de Oude, G. Padding, J. Peerenboom, K. Penners, W. Phaff, D. Piet, W. Poppe, J. Pöschkens, D. Prins, A. van Randen, A. Remeus, A. Rietman, P. Rooij, W. van Rooijen, H. Rotteveel, A. Rutten, R. Schouten, Mw J. Schuitman, S. & Mw J. Sinnema-Bloemen, J. Slot, F. Smit, Mej. M. Smulders, H. Spijkers, H. Stammeshaus, D. Stienstra, J. Stolck, E. Taelman, J. Tilmans, J. Tinholt, A. van Tuyll, H. Veen, C. de Veld, A. Veldhuyzen, E. Vermandel, Mw A. Vethaak-Nijkamp, C. Viveen, K. Vlaanderen, J. Voogd, R. de Vos, P. Vranken, P. Vroegindewey, J. van Vuure, J. Wedts de Swart, Mw B. van de Wegen-Essen, P. van Wely, M. de Werd, R. Westerneng, Y. Wijnalda, G. Wilmink, Th. Wip, K. Witvoet, H. van Woerden (en collega's), J. Wolschrijn, H. Wolters, P. Zeevers, Ph. Zeinstra, O. Zijlstra, M. Zonderwijk, P. Zunker.

Waarnemingen

1988 was gemiddeld over heel Nederland extreem zacht, zeer somber en nat, met name in de wintermaanden januari, februari en december. De winter 1987/1988 was op één na de zachtste van deze eeuw. Ook april en vooral mei werden de warmste die ooit in de twintigste eeuw door het KNMI werden genoteerd. De eerste drie maanden van het jaar en juli brachten veel regen. Augustus kende perioden met zeer lage temperaturen. Het najaar was somber

met vooral in september veel regen (KNMI, 1989).

Er zijn een aantal belangrijke factoren aan te wijzen die de waarnemingen in 1988 hebben bepaald. Bij het massale voorkomen van *Cynthia cardui* valt de enorme instroom in de tweede decade van mei op. Bij bestudering van de grafiek van weersomstandigheden in 1988 te De Bilt (KNMI, 1989), vallen de extreme waarden van een aantal factoren in deze decade op: De hoeveelheid neerslag en de neerslagduur is resp. 0 mm en 0 uur en de relatieve vochtigheid is het minimum van het jaar. De globale straling (in feite de helderheid) en de zonneshijnuren bereiken de maximale waarde van het jaar. Er is een dominerende windrichting uit het (noord-)oosten bij een gemiddelde windsnelheid van 8 m/s. Dit alles bleek niet alleen gunstig voor de instroom van *C. cardui*, maar ook voor *Plutella xylostella* en *Autographa gamma*, die in deze periode een kleine piek te zien geven.

Rond 16 juli is er een duidelijk „gat” in de waarnemingen van *C. cardui*, *Vanessa atalanta*, *A. gamma* en *Nomophila noctuella*. Dit blijkt overigens niet duidelijk uit tabel 1, omdat het totale aantal in de betreffende decade dit „tekort” teniet doet. Vergelijking van de weersomstandigheden met de vlinderwaarnemingen in deze periode, toont aan dat vooral de neerslagduur een belangrijke factor bij dit „waar-

Tabel 1. Vervolg.

Srt. nr	juli			augustus			september			oktober			november			Totaal
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	
1.	108	195	142	93	69	36	17	14	4	1	9	8	2	1	-	1344
2.	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	3	1	1	-	-	7
3.	-	-	67	37	10	8	12	12	6	17	44	25	-	-	-	239
4.	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
5.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
6.	226	92	717	1064	817	642	1573	545	610	581	245	95	7	2	-	7563
7.	332	338	1344	1444	1053	612	2144	260	230	279	52	13	1	-	-	10.748
8.	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
9.	-	2	-	1	-	-	1	1	-	1	1	-	-	-	-	7
10.	-	-	-	(1)*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
11.	1	1	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
12.	3	6	14	28	36	23	18	3	10	13	171	11	1	9	-	355
13.	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	1	-	3
14.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
15.	-	-	1	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	5
16.	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
17.	1222	600	737	859	1319	2701	12908	447	699	3671	349	101	5	2	-	25.887

nemingsgat" is. Factoren als zonneschijn, straling en bewolking gaan uiteraard hiermee samen, maar temperatuur, windrichting en neerslaghoeveelheid niet! Ook op andere, minder opvallende data blijkt de neerslagduur doorslaggevend.

Omdat neerslagduur waarschijnlijk een belangrijke factor is die de waarnemingen van de medewerkers direct beïnvloedt (bij regen wordt meestal niet in „het veld" geobserveerd), zal deze in de komende verslagen samen met de gebruikelijke temperatuursgrafiek worden afgebeeld.

Plutella xylostella (Linnaeus)

Steeds meer medewerkers beginnen deze kleine soort te herkennen, waardoor we een beter overzicht krijgen over het voorkomen van het koolmotje in ons land.

In alle provincies werd de soort waargenomen. Een zeer vroege waarneming betreft een exemplaar op 20 maart te Kortgene in een maand die gekenmerkt werd door veel regen en koude nachten (zie fig. 1a en 1b). De vangst is nauwelijks te verklaren.

In tegenstelling tot 1987 werd *P. xylostella* reeds na eind juli schaarser en bleef dat tot het eind van het seizoen. Desondanks is het totaal bijna tweemaal zo hoog als in 1987, wat vooral te danken was aan de grote aantallen in mei en juni.

Udea ferrugalis (Hübner)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (West-Terschelling, Groede), Hemrik; Zl.: Kortgene.

Met totaal 7 exemplaren veel schaarser dan in 1987.

Nomophila noctuella (Denis & Schiffermüller)

De soort werd uit alle provincies gemeld (inclusief op de Waddeneilanden Terschelling en Vlieland), uitgezonderd Groningen en Flevoland. De meeste vangsten werden evenwel in het westen van ons land gedaan.

Het totaal van 239 exemplaren staat wel in groot contrast met de 9 van 1987. Toch is het geen topjaar. In 1969 en 1983 werden bijvoorbeeld resp. 901 en 500 exemplaren geteld.

Een opvallende waarneming was die op 27 juli van 44 exemplaren te Well in Noord-Limburg.

Colias hyale (Linnaeus)

Vindplaatsen: Lbg: Stein, Eys.

Wederom een uiterst slecht jaar voor de gele luzernevlinder. Alleen in Zuid-Limburg werd de vlinder gezien, waarbij een zeer laat exemplaar op 13 oktober te Stein.

Colias crocea (Fourcroy)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (Formerum-wiel); Flevoland: Lelystad.

Ook voor de oranje luzernevlinder bleek

1988 een zeer slecht jaar te zijn. Opvallend is dat de enige twee waargenomen exemplaren (voorjaarsimmigranten) beide op 10 mei werden gezien, op twee verschillende plaatsen.

Vanessa atalanta (Linnaeus)

Reeds in de tweede decade van mei begon de immigratie goed op gang te komen, waarna begin augustus de eerste top bereikt werd. Dit was mede te danken aan het uitkomen van de eerste generatie die in Nederland opgroeide. Door de vlinders van de tweede generatie werd in de eerste decade van september een nog grotere top bereikt. De laatste twee exemplaren werden op 11 november in Friesland en Groningen gezien.

Op 9 september werd een duidelijke trek in zuidelijke richting van veel exemplaren waargenomen langs het strand bij Hargen aan Zee (N.H.).

Het jaartotaal is ruim de helft van 1987, maar meer dan het dubbele van 1986. Toch nog een goed seizoen voor de *atalanta*.

Het hoogste ooit genoteerde aantal is 35.000 exemplaren in 1964, en niet 135.000 zoals in het verslag van dat jaar werd vermeld. Gebleken is dat dit te hoge aantal werd verkregen door het verkeerd berekenen van de enorme aantallen die toen vooral in boomgaarden op afgevallen fruit kwamen.

Cynthia cardui (Linnaeus)

Het eerste exemplaar werd reeds op 19 april te Terneuzen waargenomen. In de tweede decade van mei werd al een immigratietop bereikt, waarna de distelvlinder het gehele seizoen algemeen te zien was. De hier opgegroeide generatie deed het aantal waarnemingen eind juli en begin augustus weer fors stijgen, waarna het maximum in de eerste decade van september volgde.

Zelden werd zo'n groot aantal waargenomen als in 1988, alleen in 1958 en 1980 werd met resp. 12.600 en 15.500 exemplaren een hogere score bereikt.

In zuidelijk Europa werd de distelvlinderinvasie al vroeg aangekondigd. Volgens Drs. A. Zilli, verbonden aan Universität „La Sapienza” in Rome, vond er in het voorjaar van 1988

hevige regenval plaats in Noord-Afrika. Daarna werd er in Italië een grote invasie van *C. cardui* waargenomen, gevolgd door andere trekvlinders als *Hyles livornica* en *Autographa gamma* (mond. meded., W. Hogenes).

Reeds op 8 maart 1988 werd te Marrakech in Marokko een grote stroom distelvlinders, noordwaarts trekkend, waargenomen. De dag erna gebeurde hetzelfde in het Atlasgebergte (Simson, 1988).

Op 10 april werden in Alicante (Spanje) tienduizenden distelvlinders waargenomen die tegen de wind in noordwaarts trokken. De vlinders kwamen over de Middellandse Zee aangevlogen (Vermandel, 1989). Eveneens op 10 april, maar ook erna tot 20 april, vond er *cardui*-trek plaats op diverse plaatsen in Portugal. De gemeten treksnelheid bedroeg ca. 30 km/u. Volgens Larsen (1988) zijn deze distelvlinders afkomstig uit Marokko en hebben ze 's nachts de oversteek gemaakt.

Opvallend is dat op 21 april in zuidelijk Frankrijk op twee verschillende plaatsen *cardui*-trek werd waargenomen: honderden exemplaren in Zuidoost-Frankrijk (Verjans, 1988) en in de Provence „miljoenen” *cardui*'s die in groepjes van de zee afkomstig waren en noordwaarts vlogen bij een zuidoosten-wind (Tanis, 1989).

Tenslotte is nog vermeldenswaard een (laatste?) trek op 2 juni van tientallen distelvlinders over de Franse Alpen op 1900 meter hoogte. De noordwaartse trek vond plaats met tegenwind (Ossebaard, 1989).

Orthonama obstipata (Fabricius)

Vindplaatsen: Dr.: Havelte; Gdl.: Drempt; N.H.: Oosthuizen.

Deze spanner blijft een zeldzame, maar toch vrijwel ieder jaar waargenomen, trekvlinder.

Agrius concolvuli (Linnaeus)

Vindplaatsen: Fr.: Terschelling (Grie); Flevoland: Zeewolde; N.H.: Callantsoog; Z.H.: Noordwijk; N.B.: Bokhoven, Langeboom.

Alleen op 28 augustus werd te Bokhoven een rups waargenomen en op 1 september nog vraatsporen van tenminste drie andere exemplaren.

Acherontia atropos (Linnaeus)

Vindplaats: Gdl.: Heerde.

De exacte vangdatum in augustus van het enige exemplaar in 1988 is niet bekend. Voor de doodshoofdpijlstaart is de vangst van slechts één exemplaar en geen enkele rups wel een zeer slecht resultaat.

Macroglossum stellatarum (Linnaeus)

Vindplaatsen: N.H.: Egmond-Binnen; Z.H.: Zoetermeer, Alblasterdam, Melissant; Zl.: Bruinisse, Sluis; N.B.: Langenboom, Vlijmen; Lbg.: St. Pietersberg.

Ook voor de kolibrievlinder was het een bijzonder slecht seizoen. Naast een zeer mager resultaat van 9 vlinders werden slechts twee rupsen gevonden in augustus en september te Bruinisse.

Agrotis ipsilon (Hufnagel)

De vindplaatsen waren over het gehele land verspreid, van Terschelling tot in Zuid-Limburg, maar de soort werd vooral uit het westen vermeld.

Het totaal van 355 exemplaren is het dubbele van 1987, met een spreiding over een lange periode.

Peridroma saucia (Hübner)

Vindplaats: Zl.: Kortgene.

Hoewel de laatste jaren deze uil in steeds kleinere aantallen wordt waargenomen, is 3 exemplaren van één vindplaats wel bedroevend weinig.

Mythimna unipuncta (Haworth)

Vindplaats: Zl.: Kortgene.

Op 14 oktober werd het vierde exemplaar dat uit Nederland bekend is in een vangbak aangetroffen. Deze zeldzame immigrant werd eerder gevangen in 1962 (Haamstede), 1969 (Oostvoorne) en 1979 (Steenwijk).

Spodoptera exigua (Hübner)

Vindplaatsen: N.H.: Zwanenwater; Z.H.: Rotterdam; Zl.: Kortgene; Lbg.: Stein.

In tegenstelling tot de Britse eilanden wordt

de soort lang niet elk jaar in Nederland waargenomen en dan nog in bijna altijd zeer kleine aantallen. Het enige gunstige jaar was 1962 met 227 getelde exemplaren.

Heliothis peltigera (Denis & Schiffermüller)

Vindplaats: Zl.: Kortgene.

Sinds 1982 wordt deze zeldzame soort elk jaar nog geregistreerd, zij het in meestal een enkel exemplaar.

Autographa gamma (Linnaeus)

Ondanks de warme meimaand die tot de warmste drie van deze eeuw behoorde, had de voorjaarsimmigratie weinig te betekenen en bleef vooral beperkt tot het westen van ons land. De aantallen namen pas in de eerste decade van juli sterk toe, waarna begin september een maximum werd bereikt.

Een zeer opvallende waarneming werd op 2 oktober bij Hengforden (Ov.) gedaan langs de IJsseloever, waar naar schatting 3000 exemplaren rondvlogen. Een late vondst van een pop vond plaats op 4 november te Egmond-Binnen.

Hoewel ver beneden het totaal van 1987 bleek 1988 met ca. 26.000 exemplaren een redelijk goed jaar voor deze soort te zijn.

Literatuur

- KONINKLIJK NEDERLANDS METEOROLOGISCH INSTITUUT, 1989. Het weer jaar 1988. - *Jaaroverzicht van het weer in Nederland* 85 (13): 1-10.
- LARSEN, T. B., 1988. A migration of *Cynthia cardui* L. (Lep.: Nymphalidae) in Portugal. *Entomologist's Rec. J. Var.* 100: 131.
- OSSEBAARD, J., 1989. Vlindertrek op een bergpas in de Alpen. *Natura* 86 (5): 112-113.
- SIMSON, B. E. C. L., 1988. Migrant Lepidoptera in Morocco. *Entomologist's Rec. J. Var.* 100: 132.
- TANIS, J., 1989. Voorjaar 1988: massale trek van Distelvlinders in de Provence. *Vlinders* 4 (3): 10-11.
- VERJANS, G., 1988. De grote vlucht van de Distelvlinder (*Cynthia cardui*) in april 1988. *Bulletin Belg. Lep. Kring* 17 (6): 95.
- VERMANDEL, E., 1989. Trekvlinders in 1988, vijfde jaarverslag (Lepidoptera). *Phegea* 17 (3): 93-102.

Geaccepteerd: 18.i.1990.